

Rampen in jeugdroman *Zwarte Sneeuw* (2000)

Een analyse op basis van het concept *emotional communities*
en van goddelijke voorzienigheid als verklaring voor rampen

Jeanine Schurer (s1008577)

Docent: prof. dr. Lotte Jensen

Bachelorwerkstuk Nederlandse Taal en Cultuur
Radboud Universiteit Nijmegen

8 juni 2020

Abstract

In deze tekst staat jeugdroman *Zwarte Sneeuw* (2000) van Simone van der Vlugt centraal. Er wordt een historische context bij de roman geboden aan de hand van drie belangrijke thema's uit het verhaal: de aardappelmisogsten waarmee delen van Europa halverwege de negentiende eeuw te maken kregen, kinderarbeid in negentiende-eeuws Nederland en mijnrampen in Limburg. De roman is geanalyseerd op basis van twee concepten uit het onderzoeksveld van *historical disaster studies*, namelijk het concept *emotional communities* en goddelijke voorzienigheid als een verklaring voor rampen.

Inhoudsopgave

	Pagina
1. Inleiding.....	2
2. Theoretisch kader.....	3
3. Achtergrondinformatie.....	5
3.1 Over de auteur	
3.2 Samenvatting van <i>Zwarte Sneeuw</i> (2000)	
3.3 Historische context	
3.3.1 Aardappelmisogsten	
3.3.2 Kinderarbeid	
3.3.3 Mijnen en mijnrampen in Limburg	
4. Analyse van <i>Zwarte Sneeuw</i> (2000).....	10
4.1 Goddelijke voorzienigheid	
4.2 Compassie met de mijnwerkers	
5. Conclusie.....	14
6. Literatuur.....	16

1 Inleiding

Over de hele wereld lijkt het leven de afgelopen maanden stil te staan nu men te maken krijgt met de Covid-19-pandemie. De ziekte zorgt inmiddels op verschillende manieren voor een ramp. Het nieuwe coronavirus vormt op de eerste plaats een bedreiging voor de volksgezondheid, maar er zijn ook rampen die het virus indirect met zich meebrengt. Het (deels) stilleggen van de samenleving heeft ernstige negatieve gevolgen voor de economie, maar ook is er het voorbeeld van vereenzamende ouderen. Naast deze zijn er nog vele andere gevolgen te noemen. Al vrij snel verschenen er op diverse websites en sociale media verzamelingen van poëzie of verhalen die gingen over deze pandemie en alle gevolgen ervan¹. Dit soort initiatieven duidt op de culturele verwerking van rampen, een fenomeen dat al eeuwenlang plaatsvindt. Culturele verwerking gebeurt bijvoorbeeld via literatuur, films en muziek.

Zoals gezegd vindt culturele verwerking van rampen onder meer plaats via literatuur. In deze tekst staat de jeugdroman *Zwarte Sneeuw* (2000) centraal, geschreven door Simone van der Vlugt. De roman zal worden geanalyseerd op basis van de drie rampen die een belangrijke rol spelen in het verhaal. Ten eerste zijn aardappelmisogsten de reden voor de familie van hoofdpersoon Emma om te verhuizen en in de steenkolenmijn te gaan werken. Vervolgens vinden er in de mijn twee rampen plaats, namelijk het instorten van een mijngang en het overstromen van een deel van de mijn.

Het analyseren van de rampen in de roman zal gebeuren door middel van theorieën uit het onderzoeksveld van *historical disaster studies*. Binnen dit interdisciplinaire vakgebied worden rampen en crises en hun plaats binnen de geschiedenis bestudeerd. Voor mijn onderzoek is een artikel van Meijer Drees (2016) in het bijzonder van belang. In dit artikel haalt zij Barbara Rosenweins concept van zogeheten *emotional communities* aan, waarbinnen onder meer het oproepen van compassie met de slachtoffers van rampen een rol speelt. De vraag die centraal staat voor de analyse van de roman luidt daarom als volgt: In hoeverre kunnen de manieren die Simone van der Vlugt in de jeugdroman *Zwarte Sneeuw* (2000) toepast om compassie bij de lezer op te roepen met de slachtoffers van de mijnrampen worden verbonden aan het concept *emotional communities*?

De volgende paragraaf zal bestaan uit het theoretisch kader, waarin het onderzoeksveld van *historical disaster studies* nader wordt toegelicht. Daarna volgt enige achtergrond over auteur Simone van der Vlugt en een samenvatting van *Zwarte Sneeuw*. Vervolgens wordt de

¹ Zie bijvoorbeeld <https://coronagedicht.nl/> of <https://virusverhalen.nl/>.

roman in historische context geplaatst aan de hand van drie thema's. Ten eerste zal kort worden ingegaan op de mislukte aardappeloogsten waarmee West-Europa halverwege de negentiende eeuw te maken kreeg. Ten tweede is kinderarbeid een belangrijk thema in het verhaal dat moet worden gehistoriseerd. Ten derde zal een historische context rondom mijnrampen worden geschetst. De roman speelt zich af in Kerkrade omstreeks 1845. Daarom wordt bij dit derde thema ook kort ingegaan op de mijnen die er rond 1845 bestonden in deze regio.

Na het bieden van de historische context volgt de analyse van de roman. Daarbij wordt onder meer ingegaan op de twee mijnrampen die in de roman plaatsvinden. Het gaat dan om de instorting van een mijn gang en om een overstroming in de mijn. De analyse heeft als doel om de manieren bloot te leggen waarop auteur Simone van der Vlugt compassie bij de lezer probeert op te roepen met hoofdpersoon Emma en haar familie. De resultaten van de analyse worden gekoppeld aan de theorie van *historical disaster studies*, in het bijzonder aan het concept *emotional communities* dat werd geïntroduceerd door Barbara Rosenwein (2010).

Er wordt afgesloten met een conclusie, die de belangrijkste bevindingen en een antwoord op de onderzoeksvraag omvat.

2 Theoretisch kader

De crisis die het coronavirus teweegbrengt maakt het vakgebied van *historical disaster studies* actueel, ook al gaat het in dit vakgebied voornamelijk om het bestuderen van rampen die hebben plaatsgevonden in het verleden. Het onderzoeksveld van *historical disaster studies* is een interdisciplinair veld, dat zich sinds enkele decennia heeft ontwikkeld. Hoewel het bestuderen van rampen niet per definitie iets nieuws is – filosofen uit de oudheid zoals Aristoteles of Seneca deden al onderzoek naar natuurrampen –, is de historische invalshoek wel een aspect dat zich de laatste decennia heeft ontwikkeld (Schenk, 2007, p. 10) (Juneja & Mauelshagen, 2007, p. 4).

Door rampen te onderzoeken vanuit een historische invalshoek is er volgens Juneja & Mauelshagen bovendien een andere invalshoek van het begrip 'ramp' ontstaan. Rampen (of crises) kunnen een zeer grote invloed hebben op de samenleving. Ze hebben dus een sociale impact. Volgens Juneja & Mauelshagen is dit dan ook onderdeel van de definitie van een ramp: 'disasters are not natural, but social phenomena, even if triggered by extreme natural events. [...] They only turn into a disaster if societies are affected.' (Juneja & Mauelshagen, 2007, p. 5) Een ramp wordt dus pas een ramp als deze van invloed is op een samenleving. Met andere woorden: de sociale impact van de gebeurtenis zorgt ervoor dat de gebeurtenis kan worden gezien als ramp.

Met dit sociale aspect van rampen hangt samen dat er verschillen ontstaan tussen samenlevingen: sommige samenlevingen of groepen daarbinnen zijn kwetsbaarder voor rampen dan andere. Juneja & Mauelshagen hanteren hiervoor het begrip *social vulnerability*. De economische, sociale en politieke gevolgen van rampen zijn verschillend voor de diverse groepen binnen samenlevingen. De armeren uit de samenleving zullen bijvoorbeeld eerder te maken krijgen met economische gevolgen dan de rijkere.

Dit onderscheid in consequenties van een ramp voor verschillende groepen uit de samenleving, dat Juneja & Mauelshagen aan de orde stellen, sluit voor een deel aan bij het concept *emotional communities* dat Meijer Drees (2016) aanhaalt in haar artikel. Dit concept werd door Barbara Rosenwein geïntroduceerd. Het is volgens Rosenwein een onderdeel van iedere sociale groep (Rosenwein, 2010, pp. 11-12). Volgens Jan Plamper kunnen *emotional communities* bovendien ontstaan doordat mensen die elkaar niet daadwerkelijk kennen wel met elkaar zijn verbonden via media (Meijer Drees, 2016, p. 118).

Dat *emotional communities* onder andere kunnen bestaan via media, legt Meijer Drees dan ook uit aan de hand van diverse teksten die werden geschreven naar aanleiding van de Delftse Donderslag in 1654. Er ontplofte toen een magazijn waar buskruit was opgeslagen. In de reacties die verschenen was sprake van *providential discourse*: de ramp werd verklaard door middel van goddelijke voorzienigheid. De opvatting was dat de ramp een reactie was van God op de zondigheid van de mens, ook wel *peccatogenic perception* geheten (Meijer Drees, 2016, pp. 109-111).

Meijer Drees toont aan dat de auteurs niet allemaal op dezelfde wijze de goddelijke voorzienigheid (*peccatogenic perception*) invulden. Zo werd er door predikant Petrus de Witte invulling aan gegeven als een les van God voor de collectieve zonden die de inwoners van Delft hadden begaan (Meijer Drees, 2016, p. 111). Dichter Hendrik Bruno weet de ramp aan de zondigheid van het bestuur van de stad, dat hij onder meer zelfzuchtig en goddeloos noemde. Op het betrekken van de politiek bij de ramp kreeg hij echter kritiek (Meijer Drees, 2016, p. 111). De Amsterdamse schrijver en uitgever Jan Philipsz Schabaelje beredeneerde daarentegen dat de ramp werkte als een spiegel die God alle mensen voorhield en die zou werken als een waarschuwing, ook voor degenen die buiten de omgeving van de ramp leefden (Meijer Drees, 2016, p. 113).

Meijer Drees stelt dat auteurs *providential discourse* vaak gebruikten om emotie bij hun publiek teweeg te brengen, bijvoorbeeld door op te roepen om compassie te hebben met de slachtoffers van een ramp (Meijer Drees, 2016, p. 109). Zulke oproepen tot compassie resulteerden in meer verbondenheid en solidariteit, en op die manier in collectieve rouw. De

auteurs van deze reacties op de ramp gebruikten wat Meijer Drees ‘retoriek van emotie’ noemt (Meijer Drees, 2016, p. 115). Lezers gaan zich door de emotionele retoriek identificeren met de slachtoffers van een ramp (Meijer Drees, 2016, p. 116). Door deze identificatie met slachtoffers ontstaat ook de compassie met hen.

3 Achtergrondinformatie

3.1 Over de auteur

Simone van der Vlugt is bij het grote publiek voornamelijk bekend vanwege haar thrillers, die in diverse talen zijn gepubliceerd². Haar thrillerdebuut *De reünie* (2004) is misschien wel een van haar bekendste boeken. Naast thrillers schreef Van der Vlugt meerdere historische romans, zowel voor volwassenen als voor jongeren. Ze maakte in 1995 dan ook haar schrijversdebuut met een jeugdroman, *De amulet* (van der Veer, 2014, p. 1).

In de historische (jeugd)romans verweeft Van der Vlugt fictie met historische gebeurtenissen (van der Veer, 2014, p. 2). Bovendien speelt sociale ongelijkheid regelmatig een rol in haar boeken (van der Veer, 2014, p. 3). Dit geldt allebei ook voor *Zwarte Sneeuw* (2000), waarvoor de auteur De Kleine Cervantes³ ontving (van der Veer, 2014, p. 1). Ook voor andere werken werd Van der Vlugt meermaals bekroond met of genomineerd voor prijzen³.

3.2 Samenvatting van *Zwarte Sneeuw* (2000)

Zwarte Sneeuw (2000) begint met Emma Mullenders en haar familie, die de boerderij waar ze in Slenaken in woonden moeten verlaten. Door de mislukte aardappeloogst zijn hun inkomsten afgenomen, waardoor ze de pacht van de boerderij niet meer kunnen betalen. Via de pastoor van Slenaken horen ze dat er in Kerkrade werk is in de steenkolenmijnen. Sjeng en Annekatrien, de ouders van Emma, besluiten daarom om met hun gezin te verhuizen. Via de deken, meneer Quodbach, kan het gezin terecht in een klein mijnwerkershuisje dat in Kerkrade leegstaat.

Sjeng, Emma’s oudste broer Volkert en haar jongere broertje Tom gaan evenals Emma in de mijn werken. De werkdagen van de mijnwerkers zijn lang. Ze werken zo’n 15 uur per dag. Later zal ook een van de zusjes van Emma, Sofie, werkzaamheden gaan verrichten bij de mijn. Zij gaat steenkool sorteren bij de afvalberg bovengronds.

Op een dag komen meneer Büttgenbach, die behoort tot de mijndirectie, en meneer Boeskens, de opzichter, met enkele bezoekers naar beneden. De bezoekers komen uit de rijke

² Zie <http://www.simonevandervlugt.nl/bibliografie-van-simone-van-der-vlugt/>.

³ Jeugdliteratuurprijs van de stad Gent.

familie Brandenburg die aandelen heeft in de mijn. Ook de zoon van meneer Brandenburg, Rudolf, is erbij. De mijnwerkers krijgen voorafgaand aan het bezoek instructie om niet te veel stof te maken en alleen diep in de mijngangen mag worden gehouwen. Emma staat van een afstandje te kijken naar de bezoekers en neemt Rudolf mee zodat hij de mijn kan zien zoals die echt is. Ze lopen diep de mijngangen in wanneer een deel van de mijn instort.

Emma en Rudolf komen daardoor een middag en een hele nacht samen vast te zitten in de mijngang, maar worden gered. Ze zijn allebei erg verzwakt. Emma is twee dagen later alweer terug in de mijn om te werken, terwijl Rudolf thuis kan rusten. Haar vader heeft bij de instorting zijn been gebroken en dus hebben ze iedere cent nodig. Annekatrien en Emma's jongste zusje Mayke gaan daarom ook tijdelijk werken bij de mijn, totdat Sjeng weer beter is. Het feit dat haar oudste broer Volkert besluit op zoek te gaan naar ander werk, maakt alle inkomsten nog harder nodig.

Doordat ze zo lang samen hebben vastgezeten in de mijn leren Emma en Rudolf elkaar beter kennen. Het verhaal van Emma heeft indruk gemaakt op Rudolf. Bovendien ziet hij enkele dagen later hoe haar thuissituatie is en vanaf dan worden er regelmatig kolen of andere spullen, zoals kleren en eten, bij Emma en haar familie bezorgd.

Een tijd later vindt er een overstroming in de mijn plaats. Er breekt grote paniek uit en Emma kan haar broertje Tom niet vinden. Jef, een vriend die ook in de mijn werkt, grist Emma mee. Hij roept dat ze zo gauw mogelijk naar boven moeten om niet te verdrinken, maar zelf gaat hij terug naar beneden omdat hij Tom ziet staan. Zowel Tom als Jef overleven de overstroming niet. Hoe hard het leven van de mijnwerkers is, blijkt uit het feit dat de families slechts een dag na de begrafenis van Tom en Jef alweer aan het werk moeten.

Later biedt Rudolf Emma een baantje als dienstmeid aan bij zijn familie in Maastricht. Emma besluit na enige twijfel om het te doen. Ze belooft om het geld dat ze verdient op te sturen naar haar familie. In Maastricht gaat Emma werken bij de familie Van Merckelbach en ze voelt zich er gauw thuis. Tijdens een diner waarbij Emma bedient, is journalist Jean Pustjens aanwezig. Hij is een vooruitstrevende man die zich inzet voor de arbeiders. De dag na het diner staat hij plots voor Emma's neus en vraagt hij aan haar of ze haar verhaal wil delen, zodat hij erover kan schrijven in de krant. Emma stemt in en de stukken in de krant slaan aan. Er is echter ook kritiek. Zo staan meneer en mevrouw Van Merckelbach er niet achter. Ze weten dan nog niet dat het verhaal van Emma is, omdat er een schuilnaam is gebruikt. Wanneer ze hierachter komen, moet Emma ontslag nemen.

Meneer Pustjens biedt Emma dan een baantje aan in zijn drukkerij. Hij vertelt haar over een fototentoonstelling van Rudolf, die inmiddels ook in Maastricht is komen wonen om zich

te richten op zijn eigen fotografiezaak. In de veronderstelling dat de fototentoonstelling bestaat uit foto's van het fabrieksgebouw van de aarde- en glaswerkfabriek gaat Emma ernaartoe. De foto's tonen echter allerlei foto's van kinderen die sigarenkistjes maken of werken bij de ovens. Dan komt Emma bij een foto van een meisje van wie ze zich langzaam realiseert dat het haar zusje Sofie is. Het verhaal eindigt met Rudolf en Emma die naast elkaar staan te kijken naar de deze foto.

3.3 Historische context

Voor het bieden van een historische context bij de roman zijn drie thema's belangrijk, te weten de aardappelmisogsten halverwege de negentiende eeuw, kinderarbeid in Nederland en mijnrampen. Ze zijn hier alle drie kort toegelicht.

3.3.1 Aardappelmisogsten

De aanleiding voor hoofdpersoon Emma en haar familie om in 1845 naar Kerkrade te verhuizen is de mislukte aardappeloogst op hun boerderij. Halverwege de negentiende eeuw (tussen 1845 en 1848) zorgde de zogeheten aardappelziekte voor misoogsten in heel West-Europa (Vanhaute, Paping, & Ó Gráda, 2006). Deze misoogsten leidden tot hongersnood, doordat sinds korte tijd de aardappel een opmars had gemaakt binnen het voedselpatroon van West-Europeanen. Van een hectare beplant met aardappels konden ruim tien personen worden gevoed, terwijl een hectare rogge bijvoorbeeld slechts twee personen kon voeden (van der Heijden, 2001). Naast het feit dat er een probleem ontstond in de voedselvoorziening, werden boeren getroffen doordat de opbrengst van hun oogsten kelderde. In voorgaande jaren werd zo'n veertien miljoen mud⁴ aardappelen per jaar geoogst, waar de oogst aan het einde van 1845 minder dan vier miljoen mud bedroeg (van der Heijden, 2001). Minder oogst betekende uiteraard ook minder te verkopen waren en dus minder inkomsten voor de boeren. Ook het gezin van Emma heeft een boerderij waar aardappels worden verbouwd. De geringe oogst is net genoeg om een maand van te eten, dus de inkomsten van de verkoop van de rest van de oogst valt weg. Er is simpelweg niet genoeg om ook te kunnen verkopen. Dit brengt met zich mee dat het gezin de pacht van hun boerderij niet meer kan betalen en dus gaan ze op zoek naar werk in de steenkolenmijnen.

⁴ Inhoudsmaat. Zie <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/mud>.

3.3.2 Kinderarbeid

In *Zwarte Sneeuw* (2000) is het voor kinderen vanaf tien jaar toegestaan om in de mijn werken. Deze regel gold sinds 1813, toen een decreet van Napoleon in werking trad (Vleggeert, 1967, pp. 6-7). Omdat veel gezinnen het geld hard nodig hadden, werden kinderen vaak ouder voorgesteld dan ze daadwerkelijk waren. Ook in *Zwarte Sneeuw* is dit het geval. Zo gaan Emma's jongste zusjes Sofie en Mayke al sorteerwerkzaamheden verrichten bij de afvalberg van de mijn, terwijl ze dan pas vier en acht jaar oud zijn. Het feit dat er voor het werken in de mijnen al sinds 1813 een soort wet gold, ook al werd deze niet erg streng gehandhaafd, was uitzonderlijk. Voor andere industrieën was er op dat moment nauwelijks of geen sprake van regels tegen kinderarbeid (Vleggeert, 1967, p. 6).

Pas ruim halverwege de negentiende eeuw ontstonden de eerste initiatieven om kinderarbeid in te perken, bijvoorbeeld door alleen kinderen aan te nemen die onderwijs hadden genoten en konden lezen en schrijven (Schenkeveld, 2003, p. 67). Dit soort initiatieven zorgde er dan ook voor dat het beroemde Kinderwetje van Samuel van Houten uit 1874 er niet zonder enige moeite kwam. De redenering van Johan Thorbecke was bijvoorbeeld: werkgevers zetten zich de afgelopen jaren al in voor de kinderen door zaken als onderwijs en gematigdere arbeid, dus was een tussenkomst van de overheid dan wel nodig (Schenkeveld, 2003, p. 67)? Uiteindelijk kwam Van Houten in 1873 met een voorstel voor het wetje. Er werd onder meer in voorgesteld dat het verboden werd om kinderen jonger dan twaalf jaar in dienst te nemen en het zou mogelijk moeten worden om lokaal leerplicht in te stellen voor kinderen tussen de acht en twaalf jaar (Schenkeveld, 2003, p. 67). Een aangepast voorstel voor de wet werd op 19 september 1874 aangenomen (Schenkeveld, 2003, p. 70).

Hoewel er dus al langere tijd enige regelgeving was rondom kinderen die in de mijnen (of elders) werkten, was kinderarbeid in de mijnen helaas niet iets dat niet meer voorkwam. Met het wetje van Van Houten was kinderarbeid in Nederland niet zonder meer uit de wereld geholpen. Zo toont een foto uit 1925 nog kinderen die werk verrichtten in de Oranje Nassau-mijnen in Heerlen (Schenkeveld, 2003, p. 72). Bovendien gold het verbod op arbeid voor kinderen tot twaalf jaar. Voor Emma zou een wet als deze dus geen bescherming hebben geboden tegen het zware werk in de mijn: zij is veertien jaar oud. Daarnaast werden de ondernemers en niet ouders aansprakelijkheid gesteld voor kinderen die werkzaamheden uitvoerden: mogelijke boetes kwamen niet de ouders, maar de ondernemers duur te staan (Schenkeveld, 2003, p. 72). Het wetje van Van Houten was dus een stap in de goede richting, maar nog geen definitieve uitweg.

3.3.3 Mijnen en mijnrampen in Limburg

Het feit dat Emma en haar familie van een boerderij verhuizen naar een mijndorp is niet verrassend als we kijken naar de relatief kleine rol die de mijnbouw in Limburg gedurende de negentiende eeuw nog speelde. Het was toen nog vooral de landbouw die brood op de plank bracht in de Limburgse gezinnen (Langeweg, 2011). Ook voor het gezin van Emma was dat hun inkomstenbron, maar mislukte oogst zorgt voor weinig werkgelegenheid in een landbouwomgeving. Industrieel werk was er wel al in de Maastrichtse fabrieken van Petrus Regout, waar glas- en aardewerk werd geproduceerd (Schenkeveld, 2003, p. 12). Waar de mijnindustrie pas vanaf de twintigste eeuw van zeer grote invloed was op de werkgelegenheid in Limburg, waren er eind negentiende eeuw al duizenden mensen aan het werk in deze fabrieken (Langeweg, 2011). De glas- en aardewerkfabrieken spelen ook in *Zwarte Sneeuw* (2000) een kleine rol: Petrus Regout is in het verhaal bevriend met de familie waar Emma als dienstmeisje gaat werken. Bovendien zijn bij de tentoonstelling van Rudolf ook foto's te zien van kinderen die werken in deze fabrieken.

De mijnindustrie in Limburg was gedurende de negentiende eeuw nog bezig aan een opmars. Dat Emma en haar familie uitgerekend in een Kerkraadse mijn gaan werken, is door auteur Simone van der Vlucht waarschijnlijk niet willekeurig gekozen. In de omgeving van Kerkrade was er namelijk al sinds zeer lange tijd sprake van mijnbouw, hoewel die nog op kleine schaal plaatsvond. De omgeving kende toen slechts twee mijnen: de Domaniale mijn, voortgekomen uit de mijnen van Abdij Rolduc, en de Neuprick-mijn (Langeweg, 2011). Vanaf omstreeks 1850 begon de vraag naar steenkool te groeien. Het zou nog tot 1893 duren tot de mijnbouw in bijvoorbeeld Heerlen op gang kwam (Langeweg, 2011).

Dat de Limburgse mijnindustrie gedurende de negentiende eeuw nog niet zo omvangrijk was als in de twintigste eeuw kan mogelijk een verklaring zijn voor de geringe informatie die er te vinden is over eventuele mijnrampen in negentiende-eeuws Limburg. Bij het gevaarlijke werk in de mijnen zullen ook (en misschien wel juist) in het begin ongelukken hebben plaatsgevonden. De twee mijnongelukken die in *Zwarte Sneeuw* plaatsvinden, zijn dan ook geen onrealistische gebeurtenissen. Over latere mijnongelukken in Limburg is iets meer te achterhalen. Zo was er op 24 maart 1947 een instorting in staatsmijn Hendrik te Brunssum, met dertien dodelijke slachtoffers als gevolg. De instorting werd veroorzaakt door een brand die was ontstaan in de mijn. Hetzelfde aantal dodelijke slachtoffers kende de Hendrikmijn toen er in 1928 een ontploffing plaatsvond (Vos, 2012).

4 Analyse van *Zwarte Sneeuw* (2000)

De rampen die in *Zwarte Sneeuw* (2000) worden beschreven, maken allereerst dat de jeugdroman spannend blijft om te lezen. Van der Vlugt zorgt er met deze scènes voor dat de aandacht van de lezer wordt vastgehouden. In het hier volgende deel zullen de rampen worden geanalyseerd aan de hand van het artikel van Meijer Drees (2016) en het concept van Rosenwein (2010). Door het oproepen van compassie met slachtoffers van rampen ontstaan er *emotional communities*. De onderstaande alinea's beschrijven de manier waarop in *Zwarte Sneeuw* compassie wordt opgeroepen met Emma en haar familie. Ook *providential discourse* (goddelijke voorzienigheid) zal bij de analyse worden betrokken.

4.1 Goddelijke voorzienigheid

De teksten die Meijer Drees (2016) aanhaalt als voorbeelden van reacties na de Delftse Donderslag in 1654, bevatten zoals gezegd vaak een vorm van *providential discourse*: de ramp werd dan mede verklaard door de voorzienigheid van God.

Hoewel in de roman meermaals naar voren komt dat Emma niet zoveel heeft met het christelijke geloof, gebeurt het wel dat ze tijdens spannende of moeilijke momenten bidt voor een goede afloop. Zo is er aan het begin van het verhaal het moment waarop het gezin te voet onderweg is naar Kerkrade. Annekatrien bidt vol overtuiging voor bescherming onderweg, maar Emma blijkt veel minder overtuigd te zijn van de hulp die het bidden zou kunnen geven:

‘Ze [Emma] knielt neer in het bankje en bidt een paar weesgegroetjes. Als ze klaar is, kijkt ze naar haar moeder. Annekatrien bidt lang en ingetogen met een overtuiging die Emma niet kent. [...] Zelf begrijpt ze niet veel van Gods wegen, die de pastoor altijd “ondoorgegrondelijk” noemt.’ (van der Vlugt, 2005, p. 9)

Ondanks het feit dat ze niet met volledige overtuiging bidt, biedt het voor Emma waarschijnlijk toch een houvast tijdens moeilijke momenten. Wanneer Emma op haar eerste werkdag moet afdalen in de mijn is ze erg bang en vraagt ze om vergeving van haar twijfels over God: ‘Emma kijkt angstig omhoog en bidt in stilte. “O God, laat het hier niet instorten! Ik zal nooit meer aan Uw goedheid twijfelen, maar laat die gang niet instorten...”’ (van der Vlugt, 2005, p. 34) Zowel het voorbeeld van Annekatrien die onderweg bidt, als dit voorbeeld van Emma in de mijn laten zien dat God wordt gevraagd om bescherming. De rol van God wordt hier dus voornamelijk gezien als beschermer van de mensen die de ramp meemaken. Dit is net weer anders dan de invulling waarbij God de gebeurtenissen volledig in de hand heeft en God degene is die de rampen laat plaatsvinden. De opvatting van religie als beschermmiddel blijkt bovendien uit het

feit dat er twee beschermheiligen bestaan voor de mijnwerkers: Sint-Barbara en de Heilige Catharina (van der Vlugt, 2005, p. 44; 48). Emma bidt dan ook bij het beeldje van de Heilige Catharina dat bij de ingang van de mijn staat, wanneer haar moeder moet bevallen van een nieuw broertje of zusje: ‘Heilige Catharina, laat alstublieft alles goed gaan. Met het kindje, maar vooral met mijn moeder, smeekt ze in stilte.’ (van der Vlugt, 2005, p. 48)

Dat aan de betekenis van God niet alleen invulling wordt gegeven als een bescherming voor de mijnwerkers, blijkt na de ramp van de mijnoverstroming. Emma’s broertje Tom en haar goede vriend Jef komen hierbij om het leven. Emma probeert zichzelf te troosten met de gedachte dat zij nu op een mooiere en betere plaats zijn:

‘Emma kijkt omhoog en doet haar best om zich Jef en Tom in die blauwe hemel voor te stellen. Daar is Gods heerlijkheid, daar hoeven ze geen honger meer te lijden en zwaar werk te verrichten. Maar dat idee neemt niets van de intense triestheid weg. Ze mist haar broertje. Ze mist Jefs opgewekte grijns. Ze mist ze zo dat het lichamelijk pijn doet.’ (van der Vlugt, 2005, p. 143)

Dit citaat laat enerzijds zien dat het uitzicht op een beter leven in een mogelijk hiernamaals hoop zou kunnen geven, maar ook toont het Emma’s twijfels over het geloof. Dit is bijvoorbeeld te zien aan de woordkeuze ‘[ze] doet haar best’ en het feit dat de hoop op een mooi hiernamaals voor Tom en Jef haar verdriet over hun dood niet wegneemt.

4.2 Compassie met de mijnwerkers

Er zijn diverse manieren waarop Van der Vlugt probeert om bij haar lezers medeleven op te roepen met Emma en haar familie. Ten eerste probeert de auteur dit te bewerkstelligen door de gedachten te beschrijven die Emma gedurende de voor haar dagelijkse situaties heeft, zoals het werken in de mijn en de momenten thuis.

‘[...] Emma blijft stokstijf staan. Dit doet ze niet! Ze gaat niet in die mollengang! Het kan wel instorten! [...] Hoe kan zo’n enorme steenlaag nou tegengehouden worden door een paar boomstammen? Emma kijkt angstig omhoog en bidt in stilte.’ (van der Vlugt, 2005, p. 34)

Dat Emma haar twijfels heeft over het werken in de mijn toont bovendien indirect de armoede waarin haar gezin leeft. Ook al voelt Emma in eerste instantie erg de behoefte om tegen te strubbelen, ze heeft geen keuze doordat het gezin het geld hard nodig heeft:

‘Aan de gespannen, opgezette spieren in zijn [haar vaders] nek ziet ze dat het geen zin heeft om te protesteren. Ze kijkt naar haar moeder, maar ook zij ontwijkt haar blik. Alleen al bij de gedachte om diep in de donkere aarde te moeten afdalen, voelt Emma haar mond droog worden van angst. [...] “We hebben iedere cent hard nodig. Jullie kunnen morgen beginnen.”’ (van der Vlugt, 2005, pp. 27-28)

Niet alleen leggen de passages met gedachtebeschrijvingen de twijfels en angsten van Emma bloot, ook vormen ze een methode om het medelijden weer te geven dat Emma met sommige andere personages heeft. De lezer leest bijvoorbeeld over het medelijden van Emma met haar kleine zusje Sofie, die voor het eerst gaat werken bij de sorteerberg:

‘Emma heeft moeite om haar zusje achter te laten op de sintelberg. Ze staat hen zo klein en alleen na te kijken, haar mand op een slee aan haar voeten. Eén voor één verdwijnen Sjeng, Volkert, Tom en Emma in de mijn. Emma als laatste, zodat ze nog even bemoedigend naar Sofie kan zwaaien. Een aarzelend handje zwaait terug en Emma laat zich in de schacht zakken.’ (van der Vlugt, 2005, p. 52)

De passage beschrijft hoe Emma haar zusje daar moet achterlaten. Doordat het haar directe gedachten zijn die dit weergeven, is het voor de lezer ook gemakkelijker om de compassie met Sofie te voelen. Bovenstaande passages zijn echter geen passages die direct betrekking hebben op de mijnrampen die in de roman plaatsvinden. Dit soort gedachtenweergaves van Emma zijn door het gehele verhaal terug te vinden, niet slechts rond de scènes die de mijninstorting of de mijnoverstroming beschrijven.

Niet alleen tijdens de voor Emma dagelijkse gebeurtenissen kiest Van der Vlugt ervoor om de gedachten van Emma uitgebreid te beschrijven. Deze aanpak past de auteur ook toe tijdens het beschrijven van de scènes die gaan over de twee mijnrampen. Bij de mijninstorting is dit nog het duidelijkst zichtbaar, doordat Emma hier zelf degene is die komt vast te zitten in de mijn. Dit geeft de auteur de mogelijkheid om de ramp te beschrijven vanuit het perspectief van een slachtoffer, in plaats van het perspectief van een buitenstaander die de gebeurtenissen van een afstandje meemaakt. Van der Vlugt beschrijft zowel de momenten waarop Emma hoopvol is op een redding uit de mijn, als de momenten waarop ze erg angstig raakt en juist de hoop verliest:

‘Waarschijnlijk staan ze [haar vader en haar broers] nu boven, aan de rand van de schacht, en kijken toe hoe de doden en gewonden naar boven worden gehaald.

Misschien worden zij [Emma en Rudolf] wel nooit bovengehaald. Sterven ze hier en blijven ze hier liggen tot hun lichamen vergaan.’ (van der Vlugt, 2005, p. 70)

Deze paniek en angst verandert vervolgens in een moment waarop Emma kalmeert en hoopvoller gestemd is: ‘Aan iets anders denken. Aan verhalen van mijnwerkers die wél gered werden.’ (van der Vlugt, 2005, p. 71) Deze hoop slaat gauw weer om naar angst: ‘Emma vecht tegen haar groeiende wanhoop. Moedeloos trekt ze haar knieën op en verbergt haar gezicht in haar armen.’ (van der Vlugt, 2005, p. 72) De hoopvolle en angstige gedachtes die Emma heeft in de uren dat ze zit opgesloten in de mijn wisselen elkaar dus telkens af. Dit zorgt ervoor dat de onzekerheid die Emma en Rudolf ervaren tijdens deze momenten voelbaar wordt voor de lezer en dat deze zich dus gemakkelijker kan inleven.

De afwisseling in hoopvolle en angstige gedachtes beschrijft Van der Vlugt ook als de overstroming van de mijn plaatsvindt. De paniek die er heerst wordt beschreven: ‘Uit alle gangen klinkt hetzelfde paniekerige geschreeuw.’ (van der Vlugt, 2005, p. 136) Daarna volgt Emma’s angst, maar tegelijkertijd haar hoop op een goede afloop voor Jef en Tom: ‘O, laat Jef en Tom daar aan die ladder hangen! Laat ze gered worden!’ (van der Vlugt, 2005, p. 140)

Deze vormen van compassie oproepen bij de lezer sluiten nog niet volledig aan bij het concept *emotional communities* zoals Meijer Drees (2016) dat toepast op de Delftse Donderslag. Dat journalist Pustjens Emma’s verhaal in de krant wil publiceren is daarentegen een erg passend voorbeeld. De reacties op haar verhaal komen uit de hele samenleving:

‘Het feuilleton slaat aan. Na een paar afleveringen raakt Maastricht geïntrigeerd. De arbeiders omdat ze zichzelf herkennen in Emma’s verhaal, de burgers omdat ze kennismaken met een leven dat ze zelf, goddank, niet kennen.’ (van der Vlugt, 2005, p. 165)

Het creëren van medeleven met Emma is bovendien geen toeval of bijkomstigheid van de gepubliceerde stukken, journalist Pustjens heeft precies dit als doel: ‘‘Ik wil graag jouw verhaal horen, Emma. Misschien kan ik het gebruiken om de mensen aan het denken te zetten.’’ (van der Vlugt, 2005, p. 162)

Ten slotte doet Van der Vlugt ook buiten het verhaal om een poging om medeleven met de mijnwerkers op te roepen. De dedicatie van de roman luidt ‘Voor mijn moedige schoonvader’. Waarschijnlijk heeft de auteur dus een persoonlijke band met de mijngeschiedenis, doordat haar schoonvader wellicht zelf mijnwerker is geweest. Ook het nawoord van de roman draagt bij aan het oproepen van compassie met de mijnwerkers. Op pagina 190-191 legt Van der Vlugt kort uit dat er in de periode waarin het verhaal zich afspeelt

nog geen sociale wetten waren die bijvoorbeeld kinderarbeid tegengingen. Ook legt ze uit dat er in 1856 ‘eindelijk’ een fonds kwam ter ondersteuning van zieke en invalide mijnwerkers. Bovendien legt ze uit dat de kolenproductie na de Tweede Wereldoorlog flink omhoog moest, ‘dikwijls ten koste van hun [de mijnwerkers] eigen gezondheid of leven’. Hiermee stelt Van der Vlugt de vele silicosepatiënten aan de orde. Veel mijnwerkers kregen te maken met zogeheten stoflongen en benauwdheid vanwege het kolenstof dat ze jarenlang binnen hadden gekregen tijdens hun werk. Van der Vlugt sluit het nawoord af met een gedicht van vier regels in het Limburgs dialect, met daarbij een vertaling naar Standaardnederlands:

*‘Mar ins woastje d’r maan woë Limburg op bouwde,
[d]jeë koale bleef make bis zieng heng d’r van blowde.*

*De sjachte leet driëne en treine doog goa;
doe has dich gegeëve – en noe zitste doa.*

(Maar eens was je de man op wie Limburg bouwde,
die kolen bleef produceren tot je handen ervan bloedden,
die schachten liet draaien en treinen deed lopen.

Je hebt jezelf gegeven – nu zit je daar.)’ (van der Vlugt, 2005, p. 191)

Het gedicht geeft aan hoe belangrijk de mijnwerkers zijn geweest voor de welvaart van Limburg (‘de man op wie Limburg bouwde’), maar de laatste paar woorden (‘nu zit je daar’) zijn wellicht een toespeling op het idee dat het sluiten van de mijnen ervoor zorgde dat het harde werk dat de oud-mijnwerkers jarenlang hadden gedaan niet meer werd gewaardeerd.

5 Conclusie

De rol die God en religie hebben in *Zwarte Sneeuw* (2000) zijn niet zozeer te scharen binnen het concept van *peccatogenic perception*. Het geloof heeft vooral de rol van bescherming, bijvoorbeeld bij de gevaren in de mijn en tijdens de bevalling van Emma’s moeder. De gebeurtenissen van de rampen worden niet geweten aan goddelijke voorzienigheid of aan een straf van God.

Simone van der Vlugt past verschillende manieren toe om compassie met Emma en haar familie op te roepen bij de lezer. De directe weergave van de gedachten van Emma is een van deze manieren, waardoor de lezer Emma’s gevoelens van angst en twijfel goed kan begrijpen. Ook het feit dat de mijninstorting is beschreven vanuit het perspectief van een slachtoffer (Emma zelf) zorgt voor compassie. Dit is anders dan een buitenstaander die oproept tot

medeleven met de slachtoffers. Het concept *emotional communities* is vooral goed te verbinden aan journalist Pustjens die Emma's verhaal graag wil publiceren in de krant. Haar verhaal raakt zowel arbeiders als mensen uit de bourgeoisie, waardoor in Maastricht een *emotional community* ontstaat. Bovendien weet de auteur compassie op te roepen met de mijnwerkers door middel van het nawoord van de roman, waarin ze omschrijft hoe de omstandigheden voor mijnwerkers in Limburg zich hebben ontwikkeld. Het gedicht waarmee het nawoord wordt afgesloten draagt bij aan de compassie en waardering die er voor oud-mijnwerkers (volgens Van der Vlugt) zou moeten zijn. Bovendien toont de dedicatie van de roman dat Van der Vlugt een persoonlijke verbinding heeft met het mijnwerkersverleden, namelijk via haar schoonvader.

6 Literatuur

- Heijden, C. van der (26 september 2001). De aardappelmisogsten (1845-1848). *NRC Handelsblad*.
- Juneja, M., & Mauelshagen, F. (2007). Disasters and Pre-industrial Societies: Historiographic Trends and Comparative Perspectives. *The Medieval History Journal* 10(1-2), 1-31.
- Langeweg, S. (23 september 2011). *Historisch overzichtartikel van de mijnbouw*. Laatst geraadpleegd 15 mei 2020 via <https://www.demijnen.nl/actueel/artikel/historisch-overzichtartikel-over-de-mijnbouw>.
- Meijer Drees, M. (2016). 'Providential Discourse' Reconsidered: The Case of the Delft Thunderclap (1654). *Dutch Crossing* 40(2), 108-121.
- Rosenwein, B. (2010). Problems and Methods in the History of Emotion. *Passions in Context I. International Journal for the History and Theory of the Emotions* 1, 1-32.
- Schenk, G. J. (2007). Historical disaster research: state of research, concepts, methods and case studies. *Historical Social Research* 32, 9-31.
- Schenkeveld, W. (2003). *Het Kinderwetje van Van Houten*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Vanhaute, E., Paping, R., & Ó Gráda, C. (2006). The European subsistence crisis of 1845-1850: a comparative perspective. *European Working Papers*, 1-31.
- Veer, J. van der (2014). Simone van der Vlucht. In J. Van Coillie, W. Van der Pennen, J. Staal, & H. Tromp, *Lexicon van de jeugdliteratuur* (pp. 1-8). Groningen: Martinus Nijhoff. Laatst geraadpleegd 15 mei 2020 via DBNL: https://www.dbnl.org/tekst/coil001lexi01_01/1vdj01060.php.
- Vleggeert, J. (1967). *Kinderarbeid in de negentiende eeuw*. Bussum: Fibula-Van Dishoeck.
- Vlucht, S. van der (2005). *Zwarte Sneeuw*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Vos, S. (21 maart 2012). Herdenking mijnramp. *De Limburger*. Laatst geraadpleegd 14 mei 2020 via <https://www.demijnen.nl/actueel/artikel/herdenking-mijnramp>.